

Contes i cancel·lació cultural

*Controvèrsies i perspectives
sobre els continguts dels contes*

Núria Obiols Suari (ed.)

Contes i cancel·lació cultural

Contes i cancel·lació cultural

*Controvèrsies i perspectives
sobre els continguts dels contes*

Núria Obiols Suari (ed.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Pedagogies UB

ÍNDIX

Introducció, per <i>Núria Obiols Suari</i>	9
--	---

ANALÍTICA DE LA CANCEL·LACIÓ DELS CONTES I DEL QUE NO SÓN CONTES

Coneixement cultural i cancel·lació: com més en sabem, menys cancel·lem <i>Núria Obiols Suari, Josep Batista Trobalon</i>	19
--	----

La cancel·lació dels contes en un grup de discussió <i>Elena Sorribes Soto, María Palacín Lois, Sara Antón Alís</i>	37
--	----

Apuntes éticos para el cuento infantil y sus posibles cancelaciones <i>Francisco Esteban Bara</i>	67
--	----

Paralelismos e imbricaciones entre la censura franquista y la actual cultura de la cancelación <i>Ramón Tena Fernández, José Soto Vázquez</i>	85
--	----

Lenguaje y censura. Sobre la relación palabra/mundo <i>Emilio Cabezas Holgado</i>	109
--	-----

LA CANCEL·LACIÓ DEL CONTE POPULAR

Un permanente tejer de historias: los cuentos tradicionales, oralidad, escritura y reescritura <i>Gerardo Fernández San Emeterio</i>	127
---	-----

Les ombres de la cancel·lació dels contes populars (i no tan populars): no es pot matar tot el que és gras <i>Núria Obiols Suari</i>	151
---	-----

L'ESCOLA I LA CANCEL·LACIÓ DELS CONTES

Educación y cancelación: sentar al lobo en el rincón de pensar <i>Eva Martínez Pardo</i>	185
La sombra de la cancelación en la literatura infantil y en la formación inicial del profesorado <i>Santiago Bautista-Martín</i>	205
L'escola i la cancel·lació dels contes: deixeu-los llegir <i>Núria Obiols Suari</i>	235

LA BIBLIOTECA I LA CANCEL·LACIÓ DELS CONTES

La visible invisibilitat de les rondalles: anàlisi aproximativa de la presència de la rondalla en l'actualitat <i>Mireia Pérez Sampredo</i>	253
La cancel·lació dels contes a la biblioteca: sense formació, la cancel·lació ho té més fàcil <i>Núria Obiols Suari</i>	275

CREACIÓ I DIFUSIÓ DELS CONTES I LA CANCEL·LACIÓ

En compañía de adultos: de cuentos cinematográficos y cultura de la cancelación <i>Eduardo Martínez Gómez</i>	293
Viure del <i>cuento</i> : la creació visual i textual en la literatura infantil des de la cancel·lació <i>Núria Obiols Suari</i>	311

MEDIACIÓ DE LA LECTURA I CANCEL·LACIÓ

Mediar con las sombras de la literatura infantil: libros que inquietan <i>Fanuel Hanán Díaz</i>	335
La cancel·lació dels contes des de la mediació de la lectura: tabús, pors i mediacions <i>Núria Obiols Suari</i>	347
Conclusions, per <i>Núria Obiols Suari</i>	367

INTRODUCCIÓ

NÚRIA OBIOLS SUARI
Universitat de Barcelona

És dissabte 18 de febrer de 2023 i, mentre estem ben capbussats en la redacció d'un dels capítols d'aquest llibre, ens arriba una notícia publicada al *The Guardian* en què s'explica que l'editorial Puffin llança al mercat unes noves edicions de les novel·les de Roald Dahl (1916-1990) després de sotmetre-les a una curiosa «raspallada». L'objectiu és eliminar tots els termes que es podrien considerar ofensius (Vernon, 2023).

FIGURA 1. Acudit de Kap publicat el 21 de febrer de 2023 a la secció «Gargots» de *La Vanguardia* arran de la notícia sobre els canvis fets a les novel·les de Roald Dahl.
© Kap / La Vanguardia.

No és la primera vegada —i segur que no serà l'última— que ens envien notícies que formen part del que ja podríem batejar com la família de la cancel·lació cultural en l'àmbit de la literatura infantil. Una família que creix cada dia, que està agermanada amb altres fets que posen en evidència una preocupació per determinats continguts considerats ofensius.

Al marge d'intentar imaginar-nos què en diria el magnífic pare de *Matilda* (1988) si aixequés el cap, diguem que la notícia ens trasllada a un escenari controvertit i complex, gairebé tant com la selva dels Oompa Loompes. Una

vegada més, es prenen decisions errònies i alhora perilloses. Si aquest assumpte no fos tan pelut, fins i tot ens podria fer gràcia que l'Augustus Gloop —personatge de *Charlie i la fàbrica de xocolata* (1964)— ja no sigui «fat» i passi a ser «enormous».¹ O que els entranyables Oompa Loompes —que podríem titllar d'esclaus capturats i explotats amb un regust colonial gens afavoridor— passin a ser de gènere neutre. I que la hilarant Trunchbull de *Matilda* (1988), la terrible directora escolar que deia que la millor escola del món és la que no té criatures, passi de ser la «most formidable female» a ser la «most formidable woman».

Dèiem que, si no fos greu, fins i tot podria arribar a fer certa gràcia. Llàstima que no en fa. El gegant Dahl, per alçada física i literària, ha estat un dels autors més valorats pel públic, tant infantil com adult, que ha aconseguit fer créixer literàriament un munt d'infants. No fa gràcia perquè, sota el mateix pretext, la cua de llibres que caldria «raspallar» òbviament seria infinita. Tal com expressem en un dels capítols d'aquest llibre, tractar d'esborrar allò ofensiu de qualsevol expressió cultural humana seria equiparable a intentar escombrar el desert amb el propòsit de no deixar-hi ni un granet de sorra. Com és fàcil d'endevinar, posar-se d'acord amb quins són els granets de sorra que fan nosa acabaria sent una discussió eterna i bizantina, gairebé tan llarga com la tasca d'escombrar el desert.

Sense anar més lluny, com bé expressa Pau Joan Hernández en un dels capítols d'aquest llibre, paradoxalment els llibres de la sèrie de Harry Potter estan rebent per totes bandes. Tot sigui dit, quan es tracta de llançar alguna cosa a la foguera, a vegades fins i tot els pretextos poden ser força consensuats i acompanyats, com en temps pretèrits, de raons que semblen justificar-los. Però, malgrat que hi ha grups i col·lectius que aparenten tenir molt clar quins són els granets de sorra del desert que fan nosa, la veritat és que la qüestió no és tan fàcil ni de resoldre ni de despatxar. Així, el que es considera com a no convenient mereixeria una explicació llarguíssima sobre què ha de recaure en el sac —o la foguera, si som més dràstics— d'allò inacceptable. Tot plegat, amb un ventall infinit de consideracions respecte a aquesta qüestió. El que és sexista per a algunes persones és el mateix que per a altres? El que resulta ofensivament racista per a un sector de la població és testimoni d'un temps i d'un passat que no hem d'oblidar? És evident que no és un debat senzill i que el tema mereix una mirada polièdrica, la qual ha intentat abordar-se en aquest llibre.

1. Val a dir que diverses editorials ja s'han expressat en aquest sentit i s'han mostrat contràries al canvi (*El País*, 2023). D'altra banda, els guanys econòmics que s'esperen percebre de les noves edicions també s'han posat en relleu a les notícies aparegudes arran de la polèmica (Gómez, 2023).

L'origen de la preocupació de la qual neix un llibre com aquest es remunta a diverses accions, opinions, reaccions i reflexions que hem pogut seguir a través de la premsa, o d'altres canals de difusió, que versen sobre la controvertida relació existent entre la literatura infantil i el que es considera com a políticament correcte. A vegades es proposa com a solució la supressió, pura i dura. És a dir, suprimir una sèrie de contes perquè els infants no els tinguin a l'abast. Com si liquidar *La Caputxeta Vermella* fos la solució per exterminar el sexisme de la nostra societat. En altres ocasions, el que es proposa no és suprimir, sinó fer altres coses, com ara, tal com han fet amb les novel·les de Dahl, personalitzar textos perquè no siguin ofensius, tot passant-los per un sedàs particular, un filtre que controla de manera precisa què és allò ofensiu i intolerable. Altres vegades no es proposa ni suprimir ni modificar, sinó acompanyar, és a dir, tolerar l'existència dels contes, però amb el compromís que, quan s'expliquin, vagin acompanyats d'una sèrie d'avertències que serveixin per fer obrir els ulls a les noves generacions sobre les barbaritats del passat.

Certament i comprensiblement, totes aquestes propostes han despertat inquietud. Així, de seguida es van veure incrementats els comentaris de molts alumnes de les nostres aules a qui, o bé perquè feien pràctiques en alguna escola, o bé perquè havien sentit o s'havien assabentat d'alguna acció relacionada amb la cancel·lació cultural o amb els contes, el tema els anguniejava, amb l'afegit de generar dubtes i una incertesa considerable a aquells que, per formació, es volen dedicar al món educatiu. Si a això hi afegim que la premsa actual conté el terme cancel·lació cultural com a habitual —i que els fets que ens mostren afecten una amplitud d'obres literàries, musicals o cinematogràfiques—, aleshores no és gaire difícil arribar a la conclusió que es tracta d'un fenomen global que ha arribat per romandre. De fet, ja hi havia publicacions que donaven un toc d'alerta en relació amb tot aquest assumpte (Brown, 2010).

Podríem afegir que no seria gens agosarat dir que la qüestió es troba en un estat de politització. Ens estem acostumant a veure premsa i figures polítiques força conservadores —i a vegades molt conservadores—, abanderades contra la cancel·lació, cosa que no deixa de ser paradoxal, tenint en compte l'historial de cancel·lacions que han protagonitzat en el passat aquestes posicions. Però no és la nostra intenció entrar en política, perquè el que ens interessa és un altre enfocament. Dèiem que la cultura de la cancel·lació afecta l'educació de les noves generacions i que, per tant, mereix atenció. Però no una atenció d'opinió fàcil, o divulgada sense gaires preàmbuls, sinó una anàlisi amb certa profunditat, que arribi als fonaments de la qüestió per tal d'ajudar les noves generacions, i les persones interessades, a prendre partit en aquest assumpte.

Amb aquest llibre no arribarem tan lluny. Sap greu dir-ho així de clar, però és el que toca per honestedat. Segurament, aquest llibre no solucionarà tots els dubtes que genera la cancel·lació cultural en relació amb els contes. Però sí que ens agradaria aportar una mirada una mica més profunda sobre com està afectant aquesta situació: de quina manera i amb quina mena de raonament s'està tractant la qüestió.

Com hem argumentat en moltes parts d'aquest llibre, el fenomen de la cancel·lació cultural és un fet social que afecta moltes qüestions que hi estan relacionades. Per tal de fer una anàlisi de la situació des de diferents disciplines, hem fet una mena de mosaic on, des de diverses perspectives —com l'ètica, la psicologia o la lingüística—, s'observa el fenomen. Així, en el primer capítol, fet a dues mans per Josep Batista i jo mateixa, hem desenvolupat una qüestió que ens sembla clau en aquest assumpte i que va ser una troballa curiosa en recerques precedents: la correlació entre el coneixement cultural i la posició contrària a la cancel·lació. O, per dir-ho en altres termes, com més cultura tenim, menys ganes tenim de cancel·lar. D'altra banda, i des de l'anàlisi que permet la psicologia social, en el capítol següent les autores Elena Sorribes, María Palacín i Sara Antón traslladaran la qüestió a l'escenari del grup focus per tal d'analitzar quines són les qüestions que caracteritzen una discussió sobre aquesta temàtica.

És important considerar una mirada ètica, ja que tot el que estem tractant en aquest llibre hi té una clara vinculació. L'abordarà Francisco Esteban amb la seva estimulante i enriquidora perspectiva. Després tindrem una panoràmica històrica sobre la relació entre prohibir i censurar, que, en matèria de literatura infantil, han estat constants, cosa que ens explicaran en el capítol següent dos especialistes, Ramón Tena i José Soto, que han elaborat nombroses publicacions sobre la temàtica. D'altra banda, la lingüística és una altra de les disciplines que s'inclou en el capítol d'Emilio Cabezas, que ens explicarà, a través de l'anàlisi del llenguatge, què s'amaga o què es pretén amagar.

El que és clar és que tot aquest assumpte de la cancel·lació recau amb contundència en el conte popular. Per exemple, en els contes considerats populars, tradicionals o també coneguts col·loquialment com els contes de tota la vida. Per tal de comprendre de quina mena de conte parlem —la qual cosa ens ajudarà a entendre per què precisament a aquests els afecta més el fenomen de la cancel·lació—, en aquest llibre incloem un apartat que en parla. Així, el Dr. Gerardo Fernández ens ajudarà a comprendre què els articula i, sobretot, què ens expliquen que resulti tan neguitós, en especial els més coneguts, que no són ni una espurna dels que són en l'univers literari. D'altra banda, en el capítol següent he tractat d'explicar que la cancel·lació cultural dels

contes té ombres, les quals no ens permeten copsar l'enorme amplitud humana que mostren. En conseqüència, no es pot matar tot el que és gras.

Naturalment, ens hem fet el propòsit de copsar la veu de persones que treballen directament amb literatura infantil. Amb aquesta intenció, pensem que és important considerar quina mena de percepció tenen de tot aquest assumpte les persones que treballen des de les biblioteques, els espais de lectura, les escoles, la creació literària —textual o visual— o les revistes especialitzades en literatura infantil. I és important perquè, comptat i debatut, són totes aquestes persones les que viuen de manera directa el fenomen de la cancel·lació i els contes. Per aquest motiu, hi dediquem diversos apartats fets amb un format particular: un capítol —o dos en el cas de l'escola— de caràcter reflexiu i un altre partint dels resultats d'un grup de discussió amb diferents col·lectius de professionals. Tot seguit ens endinsarem en com es maneja aquesta qüestió en el món escolar, bressol, com sap tothom, de primigenis contactes de la infància amb el món dels contes. El professor Santiago Bautista ens mostrarà una mirada més acadèmica quant al que s'esdevé en matèria de contes en relació amb la formació del magisteri. Per altra banda, Eva Martínez Pardo, com a autora i formadora vinculada a la temàtica, abordarà què ens perdem quan cancel·lem aquesta mena de contes.

Com no podia ser d'una altra manera, hem recollit la veu de tres mestres —Rosanna Frasset, Begonya Parés i Ami Sillah Sillah— que viuen de manera força perplexa el fenomen, que els arriba a través de famílies i dels mateixos infants. Això coincidirà força amb la veu d'altres grups de discussió, com el que hem format amb dues bibliotecàries, una d'escolar i l'altra institucional —Carme Ortega i Judit Pallàs—, que també ens han compartit els seus maleders en un capítol que serà precedit de la mirada de Mireia Pérez, qui ens mostrarà una anàlisi aproximativa de la visibilitat i la invisibilitat dels contes a la biblioteca, la qual cosa no deixa de ser una manera òbvia de constatar que hi ha moltíssims contes ignorats i invisibilitzats respecte a d'altres que són coneguts internacionalment.

De fet, els més coneguts ho són per la seva plasmació cinematogràfica, que ha esdevingut una de les vies que ha contribuït clarament a la seva difusió. Per aquest motiu, incloem un capítol en el qual Eduardo Martínez aborda aquesta relació singular entre la gran pantalla i el món dels contes —que tant ha fascinat la factoria Disney—, i passem posteriorment a un capítol en què diversos creadors i experts en literatura o en il·lustració ens diuen què pensem de tot plegat. Així, Gabriel Abril, Teresa Guiluz, Pau Joan Hernández i Christian Inaraja mostren un sentiment a vegades de confusió i d'altres d'empipament, sobre com els afecta la qüestió quan treballen. Hipocresia és una paraula que

sortirà sovint i n'anirem perfilant els matisos per entendre una mica més aquest fenomen que, com un prisma, agafa aspectes diferents en funció de les perspectives. Perquè, evidentment, als membres del grup de discussió que protagonitzen aquest capítol els afecta, igual que a tothom i igual que a un cos professional molt vinculat al tema que tractem en la darrera part: la mediació de la lectura. L'investigador de literatura infantil Fanuel Hanán Díaz, com a especialista en tot allò que es considera pertorbador en la literatura infantil, tal com mostra en el seu llibre *Sombras, censuras y tabús en los libros infantiles*, posarà fil a l'agulla en el fenomen de la cancel·lació. Després, en el darrer capítol, dues mediadores professionals —Mar González Novell i Anna Galadriel Sanz Gómez— compartiran els seus parers i les seves inquietuds respecte a aquesta qüestió, que els afecta tant com a les mestres o a les bibliotecàries.

Com es pot observar, s'ha pretès en tot moment assolir una mirada àmplia, encara que no tant com ens agradaria, perquè mancarien més perspectives i professionals. Moltes mirades diferents podrien seguir ampliant aquesta qüestió i segur que no ens l'acabariem mai. Interpel·la a tota mena de persones, tant si es dediquen a l'àmbit educatiu com si no ho fan. Com hem dit abans, és més que dubtós que aquest llibre aconseguixi resoldre res, però si, com a mínim, contribueix a generar una mica més de reflexió en aquest bosc en què ens trobem, ens donarem per satisfets. I, sobretot, si contribueix cada dia una miqueta més a gaudir de la creació literària i del conte en particular. Partim del convenciment que els contes ens ajuden a créixer i a comprendre, com poques coses hi ha en aquest món, qui som: amb llums i amb ombres. I, si no, que ho diguin a Mark Twain quan va escriure aquell singular pròleg:

Tot aquell que intenti trobar un motiu en aquesta narració serà processat; tot aquell qui intenti trobar-hi un sentit moral serà desterrat; tot aquell qui intenti trobar-hi una trama serà afusellat.

Per ordre de l'autor,

Per G.G., cap d'artilleria

(Twain, 1992, p. 4)

Quan vam llegir per primer cop aquestes contundents paraules que Samuel L. Clemens —més conegut com a Mark Twain— va escriure com a prelude d'una de les seves obres més conegudes i universals (1885), mai no hauríem sospitat que una bona colla d'anys després podrien tornar a ser tan rellevants com passa avui. Aquest preàmbul de *Les aventures de Huckleberry Finn* representa una qüestió que mereixeria ser considerada, ja que hi ha una llarguíssima llista d'exemples que posen en evidència justament la qüestió contrària. És a

dir, un munt de llibres que a través de la literatura han tingut la clara i explícita intenció de formar els seus lectors, especialment quan aquests són infants. Aquest és el cas, per exemple, de *Sis Joans*, de Carles Riba (1893-1959), en què es relaten les variades situacions pensant en un infant procliu a practicar algun «vici», com ara la golafreria o la brutícia.² La llista seria molt llarga i ens allunyaria del propòsit que hem perseguit amb aquest llibre, tot i que, com es veurà, ha protagonitzat una bona colla de les converses que hem tingut en els grups de discussió.

Efectivament, la literatura dirigida al públic infantil ha estat vinculada a propòsits educatius molt variats, atès que els adults han acostumat a vetllar per educar-los de la millor manera possible. La qüestió és que, sota aquest propòsit, s'han portat a terme pràctiques de tot tipus, algunes plenes de bones intencions, i comprensibles pel context històric, i d'altres que són clarament discutibles. El carismàtic Twain deia molt en poc espai i el que deia ens fa pensar que potser un altre dia ens despertarà un nou missatge amb un titular on, tal vegada, hauran decidit retocar *El petit príncep* (1943), *El llibre de la selva* (1894) o *Alicia al país de les meravelles* (1865) perquè algú haurà decidit, en nom de col·lectius vulnerables, que són ofensius i poc inclusius.

Ens agradaria tancar aquesta introducció amb un missatge d'agraïment a totes les persones que generosament han participat en la proposta i que s'hi van avenir sense posar-hi cap inconvenient, sinó al contrari, amb molta predisposició i amb ganes de dir-hi la seva, ja fos per escriure un capítol, ja fos per participar en algun dels grups de discussió. Per descomptat, volem fer arribar el nostre gran agraïment a Edicions de la Universitat de Barcelona, per la seva amabilitat, ajuda i predisposició a escoltar la proposta.

Finalment, estem molt agraïts als alumnes amb els quals hem compartit aquesta temàtica i, especialment, als que han format part dels grups de discussió del segon capítol del llibre, perquè, comptat i debatut, són precisament les noves generacions de professionals de l'educació sobre qui més recau aquest fenomen. La seva mirada jove i renovada ens ha ajudat a entendre moltes qüestions que, amb una certa edat al damunt, ens costen força de veure. I és que no hi ha res com el diàleg entre generacions per seguir observant el camí i, sobretot, seguir caminant. Diàleg que també ha tingut lloc a la llar, per la qual cosa agraeixo les moltes converses que he mantingut amb les meves filles i els meus

2. La col·lecció dels discs Joans incloïa defectes molt variats. Així doncs, componen la sèrie en *Joan Barroer*, el *Feréstec*, el *Brut*, el *Golafre*, *El que turmentava les bèsties* i el *Dropo*, que van ser publicats en diferents moments per diferents editorials (Muntañola i La Mirada, 1928) i que són considerats com una veritable joia literària noucentista (Creus, 2020, p. 117).

fills, els quals m'han educat amb paciència i, a vegades, amb resignació davant la meua tossuderia, a més d'haver suportat les mil i una lectures de contes i novel·les absolutament i clarament políticament incorrectes. I a vegades, per variar, algun de correcte.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BROWNE, A. (2010). *Ridículament correcte: El perill totalitari de la correcció política*. Barcelona: La Campana. Traducció d'Imma Falcó i pròleg de Salvador Cardús.
- CREUS, E. (2020). «Les adaptacions d'Homer de Carles Riba per a infants». A: MALÉ, J.; MURGADES, J. (eds.). *Els clàssics en la literatura infantil i juvenil*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, pp. 87-120.
- DAHL, R. (2006 [1988]). *Matilda*. Barcelona: Empúries. Traducció de Ramon Barnils.
- (2016 [1964]). *Charlie and the Chocolate Factory*. Londres: Puffin Books.
- «Las obras de Roald Dahl se mantendrán sin cambios en castellano pese a los retoques en inglés». *El País*, 21 de febrer de 2023.
- GÓMEZ URZAIZ, B. (2023). «El cas de Dahl no va de censura 'woke', va de dòlars». *La Vanguardia*, 22 de febrer de 2023.
- KAP (2023). «Gargots» [secció d'il·lustració]. *La Vanguardia*, 21 de febrer de 2023.
- TWAIN, M. (1992 [1884]). *Les aventures de Huckleberry Finn*. Barcelona: Barcanova. Traducció d'Aurèlia Manils.
- VERNON, H. (2023). «Roald Dahl books rewritten to remove language deemed offensive». *The Guardian*, 18 de febrer de 2023, www.theguardian.com/books/2023/feb/18/roald-dahl-books-rewritten-to-remove-language-deemed-offensive.

ANALÍTICA DE LA CANCEL·LACIÓ
DELS CONTES I DEL QUE NO SÓN CONTES

CONEIXEMENT CULTURAL I CANCEL·LACIÓ: COM MÉS EN SABEM, MENYS CANCEL·LEM

NÚRIA OBIOLS SUARI
Universitat de Barcelona

JOSEP BATISTA TROBALON
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Ens agradaria començar aquest capítol recollint una qüestió plantejada per una de les persones que van participar en el grup de discussió de les bibliotecàries, al capítol dotze d'aquest llibre: «La cancel·lació ho té més fàcil quan hi ha manca de formació». Concretament, Carme Ortega es referia a la tendència percebuda a cancel·lar, per part del magisteri i de la comunitat de pares i mares, quan manca coneixement sobre els contes. I ens ha semblat oportú reprendre aquest comentari perquè, precisament, una de les dades que hem obtingut en recerques que hem fet sobre aquesta qüestió hi té una clara relació.

En aquest capítol explicarem que els participants en aquesta recerca mostren tenir un posicionament menys favorable a la cancel·lació quan tenen més coneixement sobre el fet cultural que se'ls planteja. Així doncs, analitzarem alguns d'aquests resultats amb ànim d'aprofundir i reflexionar sobre aquesta qüestió. Un fet que ens sembla especialment rellevant no només per seguir investigant, sinó també per reflexionar en moltes de les accions que observem que són difoses quotidianament pels mitjans comunicació i les xarxes socials, en què es parla a toms amb força superficialitat, sense tenir gaire coneixement sobre el tema que es tracta. O, si més no, sense que s'acabin d'explicar prou bé els contextos en què determinats fets culturals van ser creats, que ajudarien a entendre el nostre passat i la nostra mirada present sobre fets del passat. Tot plegat per evitar opinions que sovint van vinculades a posicionaments força bel·ligerants contra algunes expressions culturals. Insistim, però, que aquesta és una qüestió sobre la qual cal aprofundir més i que indubtablement ens sembla important tractar en un llibre com aquest, on la cultura de la cancel·lació té el protagonisme.